

I. MARXIZMUS – LENINIZMUS, TÖRTÉNELEM

TANÁRJELÖLTJEINK BOLDOGSÁGFELFOGÁSÁRÓL

Írta: KALLÓS GÁBOR

1. A boldogság fogalmának értelmezése minden filozófiai és etikai irányzatban visszatérő probléma, s a jelen korban is aktuális. Szépirodalmi művek, színdarabok, filmek, cikkek, tanulmányok, könyvek sokasága jelzi, hogy dolgozatunk a ma emberének egy igen fontos elméleti és részben reális gyakorlati kérdését tárgyalja.

A kérdés újszerű vonatkozására a boldogság mai gyakorlati realizálási lehetőségére az SZKP XXII. Kongresszusa mutatott rá. „A kommunizmus azzal teljesíti történelmi küldetését — olvashatjuk a kongresszus jegyzőkönyvében —, hogy minden embert megszabadít a társadalmi egyenlőtlenségtől, az elnyomás és a kizsákmányolás minden formájától, a háború borzalmaitól, és meghozza a földkerekség minden népének a Békét, a Munkát, a Szabadságot, az Egyenlőséget, a Testvériséget és a Boldogságot.” [1]

Az atomkor embere boldog akar lenni (mint ahogy minden kor embere az akart lenni). De van-e boldogság? Mi a hozzá vezető út? A mai filozófiai irodalom ezekre a kérdésekre többféle választ ad. A válaszokból a következő alaptendenciák figyelhetők meg: *a)* a boldogtalanság, illetve a boldogság elérhetetlenségének hirhetése; *b)* a boldogság elérhetőségének polgári dilemmája; *c)* a katolikus egyház modernista irányzatának boldogságkonceptiója; *d)* a marxizmus boldogságkonceptiója.

Dolgozatom feladata a marxizmus boldogságkonceptiója lényegének összefoglalása, valamint tanárjelöltjeink boldogságfelfogásának bemutatása.

2. A boldogsággal foglalkozó egyik marxista etikus: A. N. DEMIDOVA, Isztorieseszkje razvitije kategorii szcsasztyi c. munkájában nemcsak elméleti, hanem fontos gyakorlati problémának is tartja a boldogságot. Mégis mind Demidova, mind pedig egyéb szerzők az elmélet szférájára korlátozzák kutatásaikat. Ez alól talán csak JU DZSUMABAEV, Probléma szcsasztyi v markszisztszkoj—leninszkoj etike c. munkája a kivétel, melyben vizsgálódása középpontjába a boldogság praktikus oldalát állítja, illetve megpróbálja szociológiai eljárással bemutatni, hogy az egyes emberek tudatába hogyan transzformálódott a boldogság teóriája. Véleményünk szerint a boldogság kategória sajátosságainak további mélyebb kimunkálásához ez a törekvés elengedhetetlen, de ugyanakkor túl is kell lépnünk ezt a vizsgálódási kört.

Egyes, a boldogság kérdésével foglalkozó írások felvetik, hogy a vizsgált probléma nem nyerhet helyes megoldást, ha nem kapcsoljuk össze az életmód, pontosabban az életmód mint etikai kategória értelmezésének kérdésével. Kutatásunk éppen ezért kiterjed a boldogság és az életmód összefüggésének elméleti és gyakorlati kérdéseire is.

Tanárjelöltjeink boldogságfelfogásának bemutatásához kérdőívvel gyűjtöttünk anyagot. A kérdőív elkészítésekor több feladatot kellett megoldani:

a) El kellett döntenie, hogy a boldogságra vonatkozólag lehet-e egyáltalán kérdéseket összeállítani, mérhető és definiálható probléma-e vagy nem. Ugyanis esetenként a marxista filozófiai irodalomban is (mint pl. legutóbb ADAM SCHAFF: Marxizmus és egyén c. munkájában) az olvasható, hogy ez lényegileg lehetetlen. Schaff ezt írja: „A boldogság problémáját kétféleképpen lehet megközelíteni. Vagy úgy, hogy számba vesszük a pozitív tulajdonságait annak, amit boldogságnak nevezünk, vagy úgy, hogy számba vesszük a negatív tulajdonságait annak, amit boldogtalanságnak nevezünk. Ebben az esetben maguknak a különböző kiindulópontoknak elvi jelentőségük van, és nemcsak arról van szó, hogy negatív előjelekkel látunk el állító mondatokat és téziseket. A probléma első megközelítési módja hagyományos: ez érvényesült azokban a különböző boldogságelméletekben, amelyeket az évszázadok folyamán az emberi gondolkodás története során kidolgoztak. És ennek a tapasztalatnak az alapján kijelenthetjük, hogyha a pozitív tulajdonságok oldaláról ragadjuk meg a problémát, nem jutunk eredményre, sőt nem is juthatunk, pontosabban szólva az eredmény igen csekély lesz.” [2]

b) A fő kérdéseknek, de különösen megválaszolásuk variációinak koncentráltan magukba kellett foglalniuk a marxista etikai irodalomban a boldogságról kifejtett tipikus felfogásokat.

c) Módot kellett adni kész programok vagy boldogságfelfogások részletes kifejtésére. (Ezért minden kérdéscsoport végén az „egyéb” válaszadási lehetőségeket jelöltük.)

d) A válaszadások teljessége miatt minden fő kérdéskörben tüntettünk fel nem marxista felfogásokat is.

A boldogság és az életmód összefüggésére vonatkozó kérdések összeállításánál túlléptünk az OSVÁTH, KISS, TAHIN, PÖRCZI, BAJUSZ, KÓCZÁN: Pszichológia és erkölcsszociológiai kísérletek az ifjúság-etikai szemléletek tanulmányozására c. a Tájékoztató 1966. 1. számában megjelent életfelfogás-típusokat. A MORRIS-féle 13 életút rendszerét vettük alapul bizonyos módosítással. Úgy érezzük, hogy módosításunk feloldja BESZTERI BÉLÁNÉ—FARKAS JÁNOS: Egy szociológiai felmérés (Adalékok veszprémi egyetemisták életfelfogásáról) c., a Felsőoktatási Szemle 1965. 12. számában megjelent cikkükben kifejtett következő aggályukat: „Ha a 13 életfelfogás közül ki akarnánk keresni azt, amelyet szocialista életformának tartunk, megoldhatatlan feladatra vállalkoznánk. Egyikre sem tudjuk rámondani, hogy valóban megfelel a szocialista ember lelki habitusának, a társadalmi és egyéni igényeknek egyaránt.”

Reprezentatív felvételt készítettünk a Szegedi Tanárképző Főiskolán 1968. május 6—9 között. A különböző évfolyamokról és szakokról megkérdeztünk 332 hallgatót. Ez a főiskola 1120 hallgatójának 29,85%-a.

Mielőtt azonban vizsgálatunk főbb tapasztalatait összegeznénk, szükséges a marxista etika boldogságelmélete főbb kérdéseinek összefoglalása. Kiindulópontban választ kell adni arra a kérdésre, hogy van-e boldogság?

A boldogság kérdésével foglalkozó filozófusok — mind az idealisták, mind pedig a materialisták — többsége azt állítja, hogy van boldogság. Véleményük alapvetően abban a kérdésben oszlik meg, hogy mi a boldogság.

Vizsgáljuk meg előbb, hogy mi a boldogság az idealisták értelmezése szerint. Az idealisták boldogságfelfogásában nagy szerepet játszottak (és bizonyos mértékig ma is játszanak) az egyházi filozófusok, ezért elemzésünket az ő felfogásukkal kezdjük. Szerintük a boldogság isteni eredetű, illetve istennel (vagy a legfőbb jóval,

ahogyan Augustinus nevezi az istent) egyenlő. Ezt a felfogást pregnánsan fejezik ki Augustinus következő sorai: „Cum enim, Te deum meum querero vitam beatam querero.” [3] (Amikor téged kereslek óh istenem, a boldogságot keresem.) Mint látható, az egyházi filozófusok azonossági jelet húznak a boldogság forrása és a boldogság tényleges értelmezése közé. Ez az azonosítás természetesen hibás — noha a dolgok genézise és lényege kétségtelenül szorosan összefügg —, de célirányos. Célirányossága a következőben van: Ha a boldogság az istennel egyenlő, az ember pedig boldog akar lenni, akkor figyelmét az isten felé kell fordítania. Az isten felé fordulás pedig a földi, az evilági gondoktól való elforduláson át lehetséges. A földi élet tehát nem realitás, hanem „síralomvölgy”, az ember pedig „turista” ezen a földön. Az isten felé fordulás ily módon mint „honvág” jelentkezik az embernél. [4] Aki boldog akar lenni, az nem keres értékeket ezen a földön, hanem csendes lélekkel mond le azokról. A lemondás szükségességét pl. Bartók így fogalmazta meg: „Az emberek egyenlők, de nem egymás között, nem szociáliter, hanem a mindeneket teremtő és mindeneket egyformán megítélő isten előtt” [5].

Az egyházi filozófusok itt kifejtett klasszikus boldogságtana, főleg a XX. századi élet rohamos ütemű fejlődésének hatására persze módosul. A módosulást jól érzékeltetik RÓNAY LÁSZLÓ következő sorai: „Így Teilhard és a dilemma ezek szerint az lenne: fölfelé, vagy előre? A könnyebb érthetőség okából végletesen leegyszerűsítve az előre a marxizmus—szocializmus tendenciája, a fölfelé a kereszténység. Ám ki tilthatja meg azoknak a keresztényeknek, akik egy marxista alapokra épített szocialista állam polgárai, hogy miközben épp oly határozottan mennek előre, mint nem hívő polgártársaik, ne menjenek ugyanakkor, sőt éppen ezáltal fölfelé is” [6]. Ez a módosulás azonban nem alapvető változás abban a tanításban, amely szerint a boldogság, a legfőbb jó az isten.

Egyes idealista filozófusok boldogságmeghatározásuk kiindulópontjául nem istent jelölnek meg, hanem egy absztrakt logikai fogalmat. Így születik meg az a felfogás, hogy a boldogság, mint gyűjtő fogalom létezik. Hevesi a boldogságnak ezt az egyetlen létező funkcióját így fogalmazza meg: „Még az sem használ, ha rájövünk, hogy a boldogság mint életcél voltaképpen gyűjtő fogalom, mellyel csak az összes létező életcélokat akarjuk közös névvel megjelölni” [7].

A boldogság ilyen értelmű felfogásából fakadnak azután a következő nézetek: a) A boldogság nem társadalmi jelenség, nem függ össze az adott társadalmi, gazdasági viszonyokkal. (E kérdésre részletesebben a marxizmus boldogságfelfogásánál térünk ki.) b) A boldogság nem kitapintható. Ezt a felfogást hűen tükrözik vissza pl. Márai Sándor következő sorai: „Elképzelem, hogy egy napon felelni kell. A szigorú bírót azt mondja majd: „Ne hazudj. Nem igaz, hogy minden csak keserűség volt, csalódás, reménytelenség. Voltál boldog is. Ha nem is többször, egy pillanatra. Nevezd meg ezt a pillanatot! Mit felelek majd? Lehajtom a fejem, fülem vakarom. Nagy zavarban pillantok magam elé. Ezt felelem: „Igen voltam boldog is. Egészen biztosan voltam boldog is. Még emlékszem is a boldogságra, itt van a szájamban az íze, orromban illata, idegeimben feszültsége. Mikor is volt? A gyermekkorban?... Nem, a gyermekkor nem volt jó, sokat bántottak. Az ifjúkor, a férfikor?... A komor emlékek erősebbek, mindent eltakarnak. Mégis mikor voltam, hát boldog?... Most már tudom: a pillanatban, amely olyan közömbös volt, hogy nem is emlékszem rá” [8]. c) Boldogság van, de elérhetetlen. Sokak szerint olyan a boldogság, mint a sivatagi vándor, olthatatlan szomja, iszik, újra szomjas, csak a célban tudna eleget inni, de eléri-e? Ez a kétkedés előkészítője egyrészt a meliorizmusnak [9], valamint a boldogság pesszimista felfogásának. „Későn veszik észre — írja JEAN FINOT — hogy egy elérhetetlen pillangót kergetve elveszítették éle-

tüket... a megálmodott boldogság helyett kimondhatatlan mélabú vesz erőt !elkünkön. Elcsüggedve lerogynak a helyrehozhatatlan előtt, s gyakran végtelenül szerencsétlennek érzik magukat.” [10]

A boldogság isten, vagy egyéb megfoghatatlan absztrakt voltát a filozófia történetében először a hedonizmus veti el. A hedonisták a boldogságot egy történelem feletti, „természeti”, de lényegileg az illető kor viszonylagosan izolált osztályemberének természetéből próbálják levezetni. Észreveszik, hogy a szükséglet és a boldogság kérdése összefügg, de előbb említett korlátja miatt az összefüggés tanításukban torz arcot ölt. Nem veszik észre a vágyak, szenvedélyek társadalmi jellegét, azok társadalmi determináltságát, s ezért ember-ideáljukat két részre osztják, az embernek önmagához való viszonyára, és szükségleteihez való viszonyára. A jó tartalma ezért: a kellemetlenségek, szenvedések kikerülését, és élvezetek, szerencsejavak, egészség, vágykielégülés bármikori lehetőségét, vagy megvalósítását jelenti. A jó ilyen felfogásából született a boldogság olyan meghatározása, hogy az: élvezhetőség, öröm, egészség, önmagunk becslése stb.

Bár a hedonizmus előrelépés az összes addigi boldogságfelfogáshoz képest, legalább egy alapvető ponton mégis megreked elődei szintjén, nevezetesen, nem tudta kidolgozni a boldogság objektív kritériumát. A boldogság objektív kritériumának hiánya okozta azután a következőket: a boldogság meghatározásában összekeveredtek a lényeges és lényegtelen jegyek. A boldogságot gyakran járulékos elemeivel azonosították. Nem tudták annak sem társadalmi, sem egyéni voltát körvonalazni. Amikor tehát a marxisták azt mondják, hogy van boldogság és definiálható, állításuk mögött ott húzódik a legkülönbözőbb Marx előtti filozófiai irányzatok boldogságfelfogásának kritikája is.

3. Noha a marxista filozófia kimunkálta a boldogság objektív kritériumát, mégis azt tapasztalhatjuk, hogy különböző marxista szerzők nem egységesen, hanem egymástól ellentétesen, esetenként pedig gyökeresen másképp foglalnak állást a boldogság meghatározásának kérdésében. Vegyünk bizonyításként néhány felfogást. Adam Schaff írja: „Az az állapot, amelynek alapvető eleme a szubjektív érzés, a magatartások és élmények szubjektivitása nem definiálható, (legfeljebb annyira általános formában, hogy az ilyen definíciók gyakorlatilag értéktelenek.). Még kevésbé kodifikálható normák és parancsok segítségével.” [11]

A Néva 1961. 1—3. számában LIDIA OBUHOVA tollából azt olvashatjuk, hogy a boldogság definíciója szétfolyó. Ezt a szemléletmódot próbálta igazolni a Literaturnaja Gazéta 1961. áprilisi száma, valamint az 1963. február 8-i számában megjelent Mi a boldogság? c. írás.

A boldogság definíció szkeptikus kezelőinek felfogásához igen közel áll „a kincstári” pesszimisták állásfoglalása. A Literaturnaja Gazéta 1961. március 16-i számában JEVGENYIJ OSZETROV: Mak-Kinli élni akar c. munkájából idézi: „A történelem nagy kérdéseinek eldöntése közben (a boldogságról van szó) gyermekeink szemébe kell nézni, számukra kell építeni a legtartósabb, a legjobban óhajtott társadalmat a földön.”

Azon szerzők egy része pedig, akik a boldogság definíciójával kapcsolatban nem ilyen szkeptikusak, igen sokféle felfogást vallanak, pl.: A boldogság maga az egész élet, A boldogság ideál, kötelesség, fizikai állapot, szerencse stb. Evidens tehát egy olyan boldogság definíció kimunkálása és ajánlása, amely feloldhatja az itt jelölt ellentmondásokat.

A boldogság kérdésének már felszínes vizsgálata is azt mutatja, hogy a boldogság igen bonyolult és komplex fogalom. Csak első megközelítésben tűnik úgy, hogy csupán etikai kategória. A boldogságfogalom bonyolult és komplex volta miatt

tisztázni kell viszonyát az erkölcshez, valamint a társadalom anyagi létfeltételeihez, mert a komplexitás és a szociális mivolta csak így válhat érthetővé.

4. Az erkölcs és a boldogság egymáshoz való viszonyának kérdése nem új keletű. A Marx előtti filozófiában legtipikusabban KANTnál és FEUERBACHnál merül fel ez a kérdés. Kant elismert bizonyos összefüggést az erkölcs és a boldogság között, mégis az a véleménye, hogy az embereknek a boldogságra való törekvése és az erkölcs törvényei a valóság különböző szféráiba tartoznak. Az erkölcs a tiszta akarat szférájába, a boldogság pedig egyéni és szubjektív tartalma, valamint empirikus kívánság volta miatt az empirikus szférába.

Teljesen más módon oldja meg az erkölcs és a boldogság viszonyának kérdését FEUERBACH. Kanttal ellentétben azt állítja, hogy az erkölcs és a boldogság között eltéphetetlen kapcsolat van. Ez azt jelenti, hogy szerinte az erkölcs alapját az ember boldogságra való törekvése képezi. Így válik a boldogság Feuerbachnál az erkölcs alapjává és tartalmává. Ebből a koncepcióból kiindulva határozza meg a boldogságot, ami nem más, mint maga az élet. Felfogásában van racionális és haladó mozzanat. Azonban koncepciója egészében véve nem igaz. Hibások mindenkéltől azok a kiinduló elvek, melyekkel a boldogság és az erkölcs problémáját vizsgálja. Valamiféle örök emberi természetből indult ki, és nem értette meg azt, hogy a személyiség boldogsága a meghatározott társadalmi viszonyokból és életfeltételektől nem választható el. Ugyancsak metafizikusan, absztrakt módon magyarázza magának az embernek a boldogságtörekvését. Nála csak bizonyos kivételeket találunk, hogy ezt a törekvést összekapcsolja a gazdasági viszonyokkal, a szociális egyenlőséggel, az osztályharccal.

Az erkölcs és a boldogság viszonyának kérdését csak a marxista etika elvei alapján lehet megoldani. Ugyanis a boldogságot a társadalom gazdasági viszonyai határozzák meg, de a gazdasági viszonyok mellett megvannak az eszmei előfeltételei is. (A társadalom erkölcsi rendszere egészében, és az emberi személyiség a maga egyediségében.) Mindezekre a kérdésekre azonban a boldogság forrásainak elemzésénél térünk ki.

A boldogság bonyolult és komplex volta felvet még egy általános problémát: az antropológia és a boldogság viszonyát. A marxizmus az ember és az emberi boldogság problémájának vizsgálatából soha nem ignorálta az emberi természetet, (bár kétségtelen, hogy a fő figyelmet az ember társadalmi lényegére összpontosította) a burzsoá filozófusok egy része mégis azt állítja, hogy a marxizmus klasszikusai egyáltalán nem érdeklődtek az ember, az ember antropológiája iránt. Ezért a marxizmus emberképe „emberi lényeg nélküli”, absztrakt emberkép. Valójában pedig amikor a marxizmus feltárta, hogy az emberi történelem természettörténeti folyamat, amelyben döntő szerepet az anyagi javak termelése játszik, soha nem tagadta, hogy az ember konkrét érzékelő individuum, aki meghatározott természetes adottságokkal, szükségletekkel stb. rendelkezik. A marxizmus az anyagi javak társadalmi termelését úgy fogja fel, mint meghatározó tényezőt az emberi élet újratermelésében. Az antropológia és a boldogság viszonyának ilyen értelmezése lehetőséget nyújt a probléma Marx előtti megoldásának kritikájára: a) A marxizmus nem fogadhatja el a kérdés pesszimista megoldását. (Noha az antropológia és a boldogság relációjában felmerült pesszimizmus igen régi eredetű, gyakran a „tudományos” tanítás szintjére emelt tétel, pl. a buddhistáknál, Schopenhauernél, Hartmannál stb.) b) Nem fogadhatja el, legfeljebb szellemesnek tarthatja a probléma epikurosi megoldását. c) Figyelmet fordíthat és kritikai megjegyzéseket tehet Mecsnyikov, Tomphson stb. megoldási javaslataihoz. d) Alapot szolgáltathat ahhoz, hogy boldogságkonceptióját az optimizmussal kösse össze.

Egy helyes boldogságdefiníció kialakítása szempontjából nemcsak a legáltalánosabb kérdésekben szükséges állást foglalni, hanem néhány kisebb terjedelmű, konkrét kérdésben is. Ezek a kérdések véleményünk szerint a következők: az élet értelme, az életcél kategóriák egymáshoz, valamint a boldogsághoz való viszonya, az élet és a boldogság kategóriák egymáshoz való viszonya.

5. DROBNYICKIJ Az erkölcs útvesztője c. munkájában, KANSZKIJ A boldogság kategóriája a marxista etikában c. írásában s hozzájuk hasonlóan még néhány cseh szerző munkáikban azt állítják, hogy a boldogság, az élet értelme azonos fogalmak. Mások ezt a felfogást kiegészítik azzal, hogy az élet értelme és az életcél közé is azonossági jelet húznak. Ezért szükséges e fogalmak egymáshoz való viszonyát tisztázni.

Mind az életcél, mind az élet értelmét az objektív viszonyok határozzák meg. Ebből fakad összefüggésük. [13] De ez az összetartozás, összefüggés nem terjeszthető ki a teljes azonossáig, mert: a) Az életcél (közelebbit, távolabbít) az ember önmaga állítja fel (tehát benne a szubjektív komoly szerephez jut), viszont ha az élet értelmének lehetnek (és valójában vannak is) szubjektív tényezői, alapjában mégis objektív, mert tulajdonképpen nem más, mint az élet folyamatának objektív jelentése. b) Az életcél határ, melynek elérésére törekszik az ember, az élet értelme pedig tartalommal tölti meg azt. c) Az életcél az ember életének egy-egy szakaszát tölti ki, míg az élet értelme az egész életét. Az ember vagy emberek életcélja (közelebbi, távolabbi) lehet a boldogság elérése. De a boldogság mint cél nem mindenekelőtt az egyes emberből vagy emberekből, hanem az objektív valóságból fakad. A boldogság társadalmi cél. [14]

Az élet értelme és a boldogság között már nem lehet ilyen határozottan „megragadni” a különbséget. A viszony itt szorosabb. A különbség talán mindenekelőtt abban van, hogy a boldogság az élet értelmére vonatkozó morális álláspontot fejezi ki.

6. A boldogság az ember számára egyszer adott életben valósítható meg. Ez itt objektíve a két kategória között a belső összefüggés alapforrása. De az élet (filozófiai értelemben vett élet) mint ahogy a társadalom története mutatja, meghatározott ideig nem tud összhangba kerülni a boldogsággal. Oly régóta és oly sokak által vágyott vagy megálmodott boldogság birodalom helyett az embereknek saját maguk által létrehozott „tragédiájuk” birodalmában kell élniök. Ennek alapvető oka a kizsákmányolás, ami megöli, lehetetlenné teszi létezésének időtartama alatt a boldogságot. Plasztikusan ábrázolja ezt a szituációt F. DZSERDZSINSZKIJ egyik levelében: „Hány olyan ember van, akinek érzései eltorzultak, aki arra van kárhozattva, hogy soha, még álmában se pillantsa meg az élet igazi boldogságát és örömet! Pedig az emberi természetben megvan ez a képesség a boldogság érzésére és észlelésére. Egy maroknyi ember megfosztotta ettől a képességtől a milliőkat, megrontva és elzüllesztve önmagát is, „csak téboly és félelem” maradt, „félelem és téboly” vagyis fényűzés, valamint az alkohol a hatalom, a vallási miszticizmus mámorában nyert élvezet.” [15]

Az élet és a boldogság összhangjának megszületésekor (szocializmus) sőt később sem (kommunizmus) garantálható minden ember számára „örökös” boldogság, hiszen sem a szocializmus, sem a kommunizmus nem tudja feloldani az egyes embert egyéni csapások vagy tragédiák alól.

Az élet és a boldogság között fennálló ilyen sajátos viszonyok miatt azt a megfogalmazást, hogy a boldogság maga az élet, általánosnak és pontatlannak tartjuk.

Ajánlott definíciónkat pedig így fogalmazhatjuk meg: A boldogság az egyén sajátos társadalmi szituációja, (megelégedett megelégedetlenség) a sokoldalú szük-

ségletek és azok kielégítésének összhangja, dinamikus, folyton megújuló harmóniája, mely a szabad és tudatos alkotó tevékenységben, a személyiség önformálásában és önmegvalósításában realizálódik.

7. A marxizmus elveti a boldogság forrásairól szóló idealista tanításokat, (isten, a spekulatív ész tevékenysége, lelki tevékenység stb.). Figyelmet fordít a kérdés Marx előtti materialista megoldására való törekvésekre (különösen a hedonista irányzatra), de tisztában van ezen törekvések korlátaival. Ezért logikus, hogy saját álláspontját is kifejtse ebben a kérdésben.

A marxizmus e kérdés vizsgálatánál abból indul ki, hogy a boldogság az emberé, forrása az anyagi valósághoz való viszonya. Ez a viszony mindenekelőtt a munkában realizálódik. ENGELS A munka szerepe a majom emberré válásában c. művében írta, hogy bizonyos értelemben elmondhatjuk, hogy a munka teremtette meg az embert magát. Az ember és a munka tehát a legszorosabban összetartozó fogalmak, egymáshoz való viszonyukban telítődnek meg tartalommal. Nagyon találóan jellemezte VOLTAIRE ezt a szituációt, mikor azt mondta, hogy munka nélkül lenni és nem lenni egyet jelent. Az ember szükségletének kielégítése (a szükséglet kielégítés és a boldogság egymással szorosan összefüggenek) csak a munkán keresztül realizálható. Mindezek ellenére felmerül a kérdés, le lehet-e redukálni a boldogság forrását csupán erre az egyetlen tényezőre? A kérdés felvetése annak ellenére jogos, hogy igen sok tanulmányban a boldogság forrása a munkára redukálódik. Megítélésünk szerint a boldogság forrása összetett, komplex jellegű. Összetett és komplex jellegű, mert ahhoz, hogy a munka a társadalmi és egyéni boldogság fő forrásának funkcióját is be tudja tölteni, találkoznia kell egyrészt a szabadsággal és a békével (mint további boldogság forrásokkal), másrészt pedig az egyes ember megfelelően rendezett szituációjával, ami általában — de egyáltalán nem biztos, hogy abszolúte — a családot jelenti.

A probléma ilyen megfogalmazása egy sor további kérdést vet fel. Az általunk is elérhető teljesség igénye nélkül ebben a tanulmányban csupán csak jelzünk néhányat. Minden bizonnyal egy sor kapitalista országban a „Koldusoperában” kért „kenyér” megvan, de ez nem jelenti azt, hogy az a társadalom erkölcsös, vagy hogy ott, ebből boldogság fakad. (Számptalan gyakorlati példa és tanulmány igazolja kérdésfeltevésünk igazát.)

Az ember munkája és a boldogság között tehát nincs összhang, melynek oka kétségtelenül a munka kényszerjellegére vezethető vissza. A munka kényszerjellegének megszüntetése (ami a jelzett ellentmondás feloldását is jelentené egyben) az antagonisztikus osztálytársadalom megszüntetését feltételezi. Az antagonisztikus osztálytársadalom megszüntetése viszont az ember szabadság állapotának pozitív korrekcióját is jelenti. Evidens tehát, hogy az ember szabadság állapota és boldogsága, illetve adott viszonyok között boldogtalansága egymást feltételezik. A szabadság és a boldogság ilyen viszonya veti fel azután az élet értelmének filozófiai kérdését, a boldogság és az optimizmus, a boldogság és az öntudat összefüggésének kérdéseit. A boldogság és az öntudat összefüggése nyomán merülnek fel azután a boldogság ún. „kiegészítő” forrásai (pl. becsvágy, alkotókészség stb.) és „járukékos elemeinek” (pl. szerencse, hatalom, öröm stb.) kérdései.

A szabadság nyújtotta értékek általában és konkrétan annak boldogság vonatkozásai csak békében realizálhatók. Ezért a béke kérdése nem frázis és politikai propagandaeszköz, mint néhányan gondolják, hanem a boldogság reális, s ma legaktuálisabb forrása. Legáltalánosabban ugyanis arról van szó, hogy egy esetleges világháború az emberiséget s vele együtt boldogságát, vagy boldogságvágyát is likvidálná. Döbbenetesen érzékelteti ezt a szituációt SZILÁRD LEÓ háborzongató

kis novellájában, a „Jelentés a Centrál-pályaudvarról” című fantasztikus írásában: „...egy idegen bolygó tudományos expedíciója érkezik a Földre, és azt akarják kideríteni, miért is vált élettelen pusztasággá bolygónk. A New York-i Centrál Pályaudvar egyes berendezéseit tanulmányozva az egyik idősebb tudós arra a következtetésre jut, hogy a Földön értelemmel bíró lények laktak. Fiatalabb kollégája azonban hevesen tiltakozik a feltevés ellen. Érvelése szerint „ha értelmes lények laktak volna a Földet, akkor az élet nem pusztult volna el, mert értelmes lények nem pusztítják el önmagukat.” [16]

Az eddigi 15 ezer háború sok keservet zúditott az emberekre világ és helyi méretekben egyaránt. Ezek részletes kifejtése nélkül is levonhatjuk a következtetést: a béke a boldogság, a háború a boldogtalanság szülője.

A boldogság eddig érintett forrásai általánosnak, minden ember boldogságához és a társadalmi boldogsághoz egyaránt és egyformán szükségesek. A család ezzel szemben inkább az egyén boldogság forrásaként jelentkezhet.

A monogám család a kapitalizmusban súlyos válságon megy át, s ez a szituáció úgy tűnik, ellentmond állításunknak. Hiszen pl. Olaszországban napjainkban gyakori jelszó, hogy az összeláncolt pároknak adott amnesztia út a boldogság felé. Az is közismert tény, hogy egy sor tőkés országban nagyarányú a válás, nő az egyedül élők száma, sőt egyesek szerint „az ember manapság úgy száll be és ki a házasságba, mint valami taxiba,” mégis meg kell jegyeznünk, hogy a monogám család ilyen válását nem lehet kiterjeszteni a szocialista keretek között élő monogám családra. Véleményünk szerint nincs igazuk azoknak a szkeptikusoknak, akik azt hiszik, hogy a szocialista monogám család nem lehet a boldogság forrása. A szocialista monogám család (bizonyos nyugtalanító jelek ellenére is) egészében alkalmas az egyéni boldogság egy forrásának vállalására. Alkalmassága a társadalom gazdasági berendezkedésére, a házasfelek között általában meglevő szerelemre, a felek közötti egyenrangúságra épül. A család egymás kölcsönös segítésének és támogatásának minden egyes tagja sikereinek kovácsa lehet. (Tanárjelöltjeink között végzett ilyen irányú felvételek általában azt mutatják, hogy fiataljaink nagy többsége ilyen családot szeretne alapítani.)

A boldogság fogalmának és forrásainak tisztázása után felvázolhatók a boldogság főbb tulajdonságai.

Esetenként még a marxista etikai irodalomban is eltérés tapasztalható abban a kérdésben, hogy a boldogság relatív jellegű (ahány ember, annyi fajta boldogság) vagy általános mindenki számára alkalmas társadalmi cél lehet. Mindenki a maga módján és a „saját szakállára” legyen boldog — írja SCHATT — mégha ehhez valamilyen hobbyra van is szüksége, mégha egy kicsit különcknek is kell lennie, mégha más akar is lenni, mint a többiek” [17].

Az idézeteket sorolhatnánk. Számunkra azonban fontosabb a következő kérdés megválaszolása: Valóban a *közös* hiánya, vagy „megragadhatatlansága” miatt nincs egy általános, a tömegek számára elfogadható boldogságkonceptió, a boldogság tényleg relatív jellegű?

A boldogság tulajdonságainak taglalásánál is a valóságból kell kiindulni. Ha tehát közöst akarunk keresni, azt csakis a valóságban *lehet* keresni. De „kicsit-e” kereső munkánkban bennünket a valóság? Véleményünk szerint igen. Vegyünk egy közismert példát: Jó néhány polgári erkölcsfilozófus szerint a boldogság pénz. Sok egyes ember vallja magáénak ezt az elvet. Mi az összekötő kapocs a számtalan látszólag vagy valóban eltérő individumok boldogságképzetében? A konkrét társadalmi-gazdasági és osztályviszonyok. Marx így ábrázolja ezt a folyamatot: „A tulajdon különböző formája a társadalmi létfeltételeken különböző és

sajátosan alakult érzések, gondolkodásmódok és életfelfogások egész felépítménye emelkedik. Az egész osztály teremti és alakítja ki ezeket anyagi alapjaiból és a megfelelő társadalmi viszonyokból. Az egyes egyén ...hagyományon és a nevelésen keresztül jut el hozzájuk” [18]. Éppen ezért van az, hogy a munkásosztály a polgári társadalom boldogság-pénz koncepcióját visszautasítja. Valójában ilyen egyszerű lenne a boldogság elrelativizálásának elméletét és gyakorlatát visszautasítani? Nem. Ugyanis nem tagadhatjuk, hogy a szubjektív megítélés valóban beleszól a boldogság helyes vagy helytelen meglátatásába. Ezért az egyes egyén prizmáján megszürt boldogságképzet irreálisztikusan vagy realisztikusan jelentkezik.

Ezek szerint tehát a boldogság helyes felismerése az ember öntudatával függ össze. Az emberekben ki kell nevelni a haladás irányába való tekintést, vagy más-
képpen az előretökintés képességét. A boldogság társadalmának megteremtése
közben az embereket meg kell tanítani arra, hogy mi a boldogság.

A másik megválaszolásra váró kérdés, hogy a boldogság egyéni, vagy társadalmi jellegű, illetve mi a viszony a boldogság egyéni és társadalmi oldalai között.

A marxista etika a boldogságkategóriát egy tágabb és egy szűkebb értelemben szokta használni. (Ez a felosztás természetesen nem ignorálja a boldogság különböző aspektusait.)

Mivel a tágabb értelemben vett boldogságot már egyéb összefüggés során megfogalmaztuk, most csak a következőkre szorítkozunk:

a) Az egyéni boldogság körülírására.

b) Az egyéni és társadalmi boldogság egymáshoz való viszonyára. a) A szűkebb értelemben vett boldogság fogalomkörébe tartoznak: lelkiállapot, egészségi állapot, jó külső, az első szerelem sajátos érzései, az anyaság és apaság örömei, a családi élet melegsége, a foglalkozásból fakadó örömök stb.

A felsoroltakból kitűnik, hogy felfogásunk nem tér el a marxista irodalomban találhatóétól. (LANDESZMAN, SZOGOMONOV felfogásaitól.) b) Az egyéni és társadalmi boldogság egymáshoz való viszonyát tulajdonképpen két részre lehet bontani: 1. egymáshoz való viszonyuk az antagonisztikus társadalmakban, 2. egymáshoz való viszonyuk a szocialista társadalomban.

Mivel a kérdés első részét már jeleztem, most csupán az egyéni és társadalmi boldogság egymáshoz való viszonyának főbb problémáit vázoljuk fel a szocialista társadalomban.

a) Az egyéni és társadalmi boldogságot nem lehet egymással szembe állítani. A szocialista társadalomban, így hazánkban is, az egyes érdektípusok egymáshoz való közeledésének tendenciája figyelhető meg. Éppen ezért egyetlen ember sem lehet a közösség rovására boldog. (Legalábbis tartósan nem.)

b) Az egyéni és társadalmi boldogság összhangja nem lehet abszolút. Ez a tétel azonban nem jelentheti és nem is jelenti azt, hogy különösen az átmenet időszakán jelentkező gátló tényezők ellen ne harcoljunk.

Az egyéni és társadalmi boldogság összhangját gátló főbb nézetek: a) A be nem avatkozás elve.

Ezt az elvet vallók elzárkóznak egyrészt a társadalom, a közösség érdekeitől, másrészt a közösséget, a társadalmat akarják kirekeszteni érdekeikből. Népiesen ez „seperjen mindenki a maga portáján” nézetben fogalmazódik meg.

b) A nem politizáló elve.

Ez az elv több forrásból táplálkozik. Vannak, akik elszakítják egymástól a szakmai és a köztevékenységet. Céljuk a „jó szakember” rangjának elnyerése. Vannak, akik csak azért folytatnak köztevékenységet, hogy rangban, címben haladjanak előre.

c) A magánszocialista elvek.

Megjelennek az olyan emberek, akik egyéni, önző, kényelmes, eltunyult magatartásukat a „szocializmus köntösével” akarják takarni. Sokféle színben pompáznak, vannak: autó, fridsider, és összeköttetés szocialisták. Mindezek önmagukban is ártalmasak, de méginkább ha lehetőségeik vannak.

d) Az ember boldogságát beárnyékolhatják egyéni csapások, tragédiák. Ezekkel szemben az ember természetesen nem lehet érzéketlen, de nem juthat el következtetéseiben oda, hogy a boldogságra alapozott élet elégtelen. ANNE PHILIPÉ (Gerard Philipe felesége) Meditáció a szerelemről és a halálról, Egy sóhajtásnyi idő c. cikkében (Világosság, 1966. május) azt a gondolatot veti fel, hogy a boldogság relatív kiterjedése és hatalma miatt nem lehet az értelmes élet centrális kérdése, ugyanakkor a nihilizmus sem. Mi hát akkor a kivezető út? Külön békekötés az étellel, vagy ahogy ANNE PHILIPÉ nevezi azt, partikuláris oportunizmus? Véleményem szerint az embernek képesnek kell lenni az egyéni csapások után is sorsát a nagyobb közösség sorsával összhangban tartani.

A boldogság további fontos tulajdonsága, hogy szorosan összefügg az életmóddal. A boldogság és az életmód összefüggésének kérdéseivel etikusaink eddig nem kielégítően foglalkoztak. Éppen ezért csupán néhány egyébként értékes utalás található erre a kérdésre. Ezek közül is a következők a figyelemreméltóak: Az erkölcs és a vallás c. műben a boldogság és az életmód összefüggéséről a következő olvasható: „Boldogság. Mit is értsünk ez alatt voltaképpen? Meghatározhatjuk-e lényegét; Tévedések elkerülése végett, már előjáróban meg kell mondanunk, hogy az erkölcs területén boldogság vagy szerencse alatt (a tanulmány szerzője a boldogság és a szerencse azonosításával nem ért egyet, a meglevő különbségekre viszont nem tartja szükségesnek itt rámutatni) nem az egyén érdekeinek kedvező véletlen (pl. nyeremény az osztálysorsjátékban, a baleset elkerülése stb.), hanem az életmód erkölcsi értékelését értjük.” [19]

L. M. ARHANGELSZKIJ A boldogságkategória a marxista-leninista etikában c. cikkében így fogalmaz: „A boldogságról szóló elképzelés nem egyszerűen tükrözi az ember társadalmi létfeltételeit, hanem bizonyos mértékig meghatározza élettevékenységét, aktívan vezeti az életben.” [20]

Miután megítélésünk szerint ez az összefüggés elméleti és gyakorlati problémákat egyaránt rejt ugyan magában, mégis a gyakorlati vonatkozások itt az érdekesebbek, ezért megközelítési módunk is gyakorlati, s az összefüggésekre tanulmányunknak második részében adunk választ, amikor is jelzett felvételünk néhány főbb tapasztalatait foglaljuk össze.

8. Kiindulól pontként arra iparkodtam választ kapni, hogy hallgatóink szerint mi a boldogság? Válaszaikat az 1. sz. táblázat foglalja össze.

A válaszadók nagy többsége elismeri a boldogság létezését. Válaszaik alapján kialakult egy rangsor a boldogság fogalmának értelmezésében. A válaszok nagyfokú szóródást mutatnak, de a pozitív felé tendálnak. Megállapításunkat jól szemlélteti az 1. sz. táblázatból kiemelt néhány adat:

1. Az élet célja	18,97%
2. Az élet értelme	17,16%
3. Maga az élet	11,74%
4. Egyéb*	11,49%
5. Megelégedett megelégedetlenség	11,14%
	70,50%

* Az egyéb 11,49%-os választ azért tüntettük fel felsorolásunkban, mert hallgatóink abszolút többsége pozitív gondolatot fejtett ki a felvétel során, az egyébre adott válaszban.

A hallgatók véleményének %-os megoszlása a boldogság kategória értelmezéséről

Válaszlehetőségek:	Válaszok évf. megoszlásában				Összesen %-ban
	I.	II.	III.	IV.	
1. A kötelesség teljesítése	0,99	6,25	0,99	—	2,11
2. Szerelem	1,98	—	0,99	—	0,90
3. Az élet célja	19,80	15,00	23,77	14,00	18,97
4. Egészség	1,98	2,50	—	2,00	1,51
5. Az élet értelme	14,85	20,00	15,84	20,00	17,16
6. Siker, érvényesülés	0,99	—	2,97	—	1,20
7. Optimizmus	2,97	1,25	1,98	—	1,80
8. Pénzszerzés	—	—	—	—	—
9. Maga az élet	15,84	7,50	9,90	14,00	11,74
10. Megfoghatatlan valami	9,90	6,25	8,91	12,00	9,04
11. Megelégedett megelégedetlenség	4,95	12,50	8,91	26,00	11,14
12. Ábránd	—	1,25	—	—	0,30
13. Elégedettség	2,97	1,25	5,94	6,00	3,91
14. Szórakozás	—	—	—	—	—
15. Lelkiállapot	5,94	12,50	11,88	2,00	8,73
16. Egyéb	16,84	13,75	7,92	4,00	11,49
Nem válaszolt	—	—	—	—	—
Összesen:	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Tanárjelöltjeink boldogságfelfogása idegen a polgári boldogságfelfogásoktól. (A pénzszerzést, szórakozást senki sem jelöli válaszában, sőt még a sikert, érvényesülést is csupán 1,20%.) A mai nyugati fiatalokat jellemezve írta ERNST FISCHER, hogy azok nem ismernek mást, mint a pénzt, sikert, népszerűséget. Azért nem idegen tőlük a propagandafelhívás: Vásároljatok kocsit részletre, otthon részletre, konyhát, ágyat és boldogságot részletre!

Sok cikkben, dolgozatban, tanulmányban teszik fel természetesen vagy mesztégesen a kérdést: milyen a mai magyar ifjúság életfelfogása?

Semmiképpen sem a nyugati ifjúságéhoz hasonló. Ezt határozottan tanúsítja a fentebb bemutatott táblázatunk. Ha ifjúságunk nem beszél nap mint nap a két társadalmi rend, a kapitalizmus és a szocializmus közti különbségekről, mégis tudatában van annak. „Ösztönösen, vagy tudatosan visszautasítja a kapitalizmust.” Válaszaik arról tanúskodnak, hogy tudják: az ember a kapitalizmusban eldologiasodott. Az ember, aki dologgá lett a dolgok között, önmaga számára is inkább eszköz, mint cél, önkizsákmányolásra szolgáló termelési eszköz. Számlázza önmagát ennyi meg ennyi munkaóra, hűtőszekrény, televíziós készülék, autó ellenében.

Tanárjelöltjeink állásfoglalása megnyugtató olyan értelemben is, hogy annak idején mint aktív pedagógusok képesek lesznek a pénz álcájában fellépő — hazánkban sajnos még bizonyos körökben most is élő — önzés elleni harcra.

Következtetéseinknek nem mond ellent (legfeljebb látszólag), hogy a mintába vettek 8,73%-a lelkiállapotnak; 9,04%-a pedig megfoghatatlan valaminek tartja a boldogságot.

Mivel magyarázható, hogy jelöltjeink aránylag számottevő része (9,04%-a) megfoghatatlan valaminek tartja a boldogságot. A magyarázatot mindenekelőtt az előttünk álló élet megítélésében kell keresni. Optimisták vagy pesszimisták legyünk? Ez a kérdés egyébként a XX. század emberének egyik alapproblémája.

Van-e értelme a jövőnek? — teszik fel a kérdést a horizont nélküliek. Miközben a Holdra repülünk, a Föld elpusztulhat. A hang sebességnél nagyobb sebességgel egyszerre csak olyan messzire jutunk, hogy magunk mögött hagyjuk a jövőt.

Ifjúságunk nem fél a jövőtől, optimista, de egyesekben él az aggodalom, bizonyos szkepszis a jövő iránt.

Az aggodalom nem olyan töltésű, mint a horizont nélkülieké, mint pl. Frosbergé, hanem kisebb, gyakorlatibb, és mindennapibb jellegű. (Nem véletlen, hogy éppen a IV. évfolyamon legmagasabb, 12% a megfoghatatlan valamire adott válasz) Ezekre a kérdésekre később, más összefüggésben fogunk kitérni.

Hallgatóink egy része túl a boldogság elismerésén, definiálta is azt. (A felvételi lapon erre alkalmat adott az egyéb megjelölése, az idézett vallomásokat pedig innen merítettük.)

Egy I. éves hallgatónő szerint: A boldogság több dologból tevődik össze, és ezért minden ember mást ért boldogságon. Minthogy minden ember más, szükség-szerűen más, illetve mások jelentik a boldogság fogalmát. Ugyancsak I. évről egy földrajz-testnevelés szakos hallgató írta: Egy rövid válasszal szerintem nem lehet megmagyarázni, de alkotórészei az egészség, a szerelem, plusz a pénzszerzés. Egy II. éves matematika-raiz szakos hallgatónő szerint a boldogság olyan lelkiállapot, amikor a környezettel harmóniában tud élni az ember, (hosszabb ideig tartó állapot) vagy a rövidebb ideig tartó elégedettség érzése tölti el az embert. És végül egy II. éves matematika-fizika szakos hallgatónő: A boldogságot egyértelműen egyik sem határozza meg az előbb felsoroltak közül, mert annak több összetevője van: az egészség, életcél, a kötelesség teljesítése, a szerelem.

A boldogság létezésének elismerése nem jelentkezik szabatos elfogadható körülírásban.

Ez legalább két okra vezethető vissza: A hallgató érzi, hogy komplex jelenséggel van dolga. A boldogság fogalmának magyarázása az irodalomban (nem szép-irodalomról van szó csupán), valamint az oktató-nevelő munka során nem egységes.

Hallgatóinkban megvan a készség a boldogság fogalom tudományos magyarázatának befogadására.

A kérdésre, hogy mi a boldogság, többségükben a tudományos felfogás igényének eleget téve válaszoltak. (A bemutatott táblázatok ezt meggyőzően bizonyítják.) Szinte egyedülálló vélemény egy I. éves magyar-orsz szakos hallgatónő vallomása: Szerintem nem lehet boldogságról beszélni a szó igazi értelmében. Apró örömek vannak, esetleg ezek teszik látszólag „boldoggá” az embert.

Tanárjelöltjeink elhatárolják magukat a boldogság egyoldalú, negatív, tudománytalan felfogásától. (Pl. utolsó helyen jelölik a pénzszerzést és szórakozást mint boldogságot, alig feljebb a kötelességet, a sikert, az érvényesülést stb.)

Adott válaszaik eltérnek a köztudatban tapasztalható boldogság felfogásoktól. Ugyanis a köztudat „rátapaszt” a boldogság fogalmára olyan ismertetőjegyeket, amelyek eltorzítják annak valóságos értelmezését, pl. sokan azonosítják a boldogságot az egészséggel. (Tanárjelöltjeink feltűnően kevesen jelölték [1,51%] a boldogságot az egészségben.)

9. A boldogság fogalmának értelmezése után a boldogság forrásait vizsgáltam. A 2. sz. táblázat foglalja össze hallgatóink véleményének %-os megoszlását a boldogság forrásainak megjelöléséről.

A szóródás itt is nagy, de lényegében pozitív tendenciát takar. Hallgatóink döntő többsége szerint a boldogság a konkrét társadalmi, gazdasági valóságból fakad.

A hallgatók véleményének %-os megoszlása a boldogság forrásairól

Válaszlehetőségek:	Válaszok évf. megoszlásában				Összesen %-ban
	I.	II.	III.	IV.	
1. Munka	3,96	1,25	—	4,00	2,11
2. Béke	0,99	—	1,98	—	0,90
3. Szabadság	0,99	1,25	1,98	2,00	1,51
4. Család	0,99	1,25	1,28	—	1,20
5. 1, 2, 3, 4, együtt*	69,31	81,25	78,22	78,00	76,21
6. Becsvágy	—	—	—	—	—
7. Alkotókészség	3,96	3,75	2,97	—	3,01
8. Az ember képességei	0,99	1,25	1,98	2,00	1,51
9. Szerencse	2,97	1,25	2,97	—	2,11
10. Az ember öntudata	2,97	1,25	—	—	1,20
11. Hatalom	—	—	—	—	—
12. Szeretet	6,93	1,25	4,95	10,00	5,43
13. Öröm	0,99	1,25	0,99	2,00	1,20
14. Egyéb	3,96	5,00	1,98	2,00	3,31
Nem válaszolt	0,99	—	—	—	0,30
Összesen:	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Ez a felfogás végérvényes leszámolást jelez az egyházi filozófia azon tanításával, hogy a boldogság isteni eredetű.

Nem híve a rigorizmusnak, eudaimonizmusnak és meliorizmusnak sem, és régen túlhaladta a hedonizmus álláspontját is.

Helyesen mutattak rá, hogy a boldogság forrása összetett, komplex jellegű.

Helyesen választották szét a boldogság forrását annak járulékos elemeitől. Következtetésünket jól támasztja alá egy részlet a 2. sz. táblázatból. Hallgatóink ott a szerencsét 6-ik helyen, évfolyamonként az alábbi megoszlásokban: I. évf. 2,97, II. évf. 1,25, III. évf. 2,97, IV. évf. —, összesen: 2,11%-kal jelölték. Az örömet a családdal és az ember öntudatával együtt a 9—11. helyen, évfolyamonként az alábbi megoszlásban: I. évf.: 0,99, II. évf.: —, III. évf.: 1,98, IV. évf.: —, összesen 0,90%-ban jelölték. A hatalmat pedig a becsvággal együtt a 13—14. helyen, évfolyamonként az alábbi megoszlásban: I. évf. —, II. évf.: —, III. évf. —, IV. évf. —, összesen 0,0%-ban jelölték.

Nem ismerték fel ugyanakkor kellően a boldogság „kiegészítő” forrásait. (Pl. teljesen elvetették a becsvágyat, mint a boldogság kiegészítő forrását, noha egy egészséges, a realitásokon nyugvó, a karrierizmus gondolatától független becsvágy konstruktív kiegészítője lehet a boldogságnak.) Pl. az ember öntudata kérdésre is összesen 1,20% esik, úgyhogy közben két évfolyam (III. és IV.) nem is jelöli. Pedig a boldogság és az ember öntudata egymással összefüggő és a mai magyar viszonyokban is aktuális kérdés. A boldogság fogalmának körülírásánál rámutattunk arra, hogy azt kétségtelenül az objektív tényezők határolják körül, de az objektív tényezők által körülhatárolt lehetőségeken belül ki mit tart boldogságnak, mekkora képze és a boldogság tudományos felfogása közti távolság, hogyan óhajt vagy nem óhajt tevékenykedni a boldogságért, az az anyagi tényezők primátusa mellett tudati színvonalától is függ.

Meglepő, hogy az alkotókészséget milyen kevesen jelölik a boldogság kiegészítő forrásának. (I. évf. 3,96, II. évf. 3,75, III. évf. 2,97, IV. évf. 0,0%.) Itt még a számok pusztá alakulása is (csökkenés irányára gondolunk) igen érdekes.

A statisztikai adatok ellentétes mozgása lett volna pedig az ideális. Ugyanis mi hallgatóinkat alkotókész, kommunista szakembereknek készítjük fel, és akarjuk látni.

Kissé váratlanul ért bennünket a szeretet, mint a boldogság forrásának aránylag igen előkelő helyen (második helyen) való jelölése.

Tanárjelöltjeink itt egy olyan összefüggést emeltek ki, ami sajnos a marxista etikai irodalomban — legalábbis ismereteink szerint — jelenleg elég kimunkálatlan területre sz.

Az a felismerés, hogy szeretet nélkül nincs boldogság, helyes. Az embernek szüksége van az emberre, általában ez a sajátossága társadalmi lény voltából fakad, de szüksége van a másik emberre konkrétan, saját boldogsága érdekében is. A magam boldogsága csak mások boldogságával való relációban realizálódhat.

A szeretet mint az emberek közötti viszony egy lehetséges és igen fontos rész tehát nem frázis, nem az élet felett lebegő transzcendens érték. (Milyen igazak Szofoklesz Antigonéjának sorai: Szeretetre születtem, nem gyűlöletre.) Hozzáteszük azonban, hogy a mi szeretetfelfogásunk nem a feuerbach-i szeretetkoncepció felelevenítése. A mi értelmezésünkben a szeretet nem szívjóóság csupán, és mindenekelőtt egyetértünk Brecht a Vágóhidak Szent Johannája c. darabjában erről írt szellemes soraival: „Ne az legyen a gondod, hogy jó voltál, ez nem elég. Egy jó világból távozz el” [21].

Az atya nélküli szeretet korára van szükség, a szeretet korára, ahol az ember soha nem lesz több annál, hogy ember, s mégis megtalálja magában a szükségletet és az erőt ahhoz, hogy szeressen.

E koncepció realitása viszont összefügg a tulajdonnal, a tulajdonviszonyokkal, a társadalom struktúrájával.

A boldogság forrásának vizsgálata vezet el bennünket a boldogság tulajdonságainak vizsgálatához. Tanárjelöltjeink felfogását a boldogság tulajdonságairól 3. sz. táblázatunk foglalja össze.

N:332

3. sz. táblázat

A hallgatók véleményének %-os megoszlása a boldogság tulajdonságairól

Válaszlehetőségek:	Válaszok évf. megoszlásában				Összesen %-ban
	I.	II.	III.	IV.	
1. Társadalmi jellegű	4,95	10,00	5,94	14,00	7,83
2. Egyéni jellegű	10,89	11,25	10,89	18,00	12,05
3. Ritkán jelentkező	1,88	—	2,97	2,00	1,80
4. Csak a szenvedés után érezhető	3,96	5,00	5,94	2,00	4,52
5. Hosszú élettartamú	0,99	—	1,98	—	0,90
6. Rövid életű	2,97	2,50	3,96	—	2,71
7. Relatív jellegű, ahány ember, annyi fajta boldogság	72,28	61,25	64,36	62,00	65,67
8. Egyéb	1,98	10,60	3,96	2,00	4,52
Nem válaszolt	—	—	—	—	—
Összesen:	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

A boldogság tulajdonságainak felismerése nem egyértelmű. Megállapításunkat meggyőzően támasztja alá 3/a. sz. táblázatunk a hallgatók véleményének %-os megoszlása a boldogság tulajdonságairól az adott válaszok %-os nagyságrendjében.

A hallgatók véleményének %-os megoszlása a boldogság tulajdonságairól
az adott válaszok %-os nagyságrendjében

Válaszlehetőségek:	Válaszok évf. megoszlásában				Összesen
	I.	II.	III.	IV.	
1. Relatív jellegű, ahány ember annyi fajta boldogság	72,28	61,25	64,36	62,00	65,67
2. Egyéni jellegű	10,89	11,25	10,89	18,00	12,05
3. Társadalmi jellegű	4,95	10,00	5,94	14,00	7,83
4. Csak a szenvedés után érezhető	3,96	5,00	5,94	2,00	4,52
5. Egyéb	1,98	10,60	3,96	2,00	3,25
6. Rövid életű	2,97	2,50	3,96	—	2,71
7. Ritkán jelentkező	1,88	—	2,97	2,00	1,80
8. Hosszú élettartamú	0,99	—	1,98	—	0,90
Nem válaszolt	—	—	—	—	—
Összesen:	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Nem kellően szintetizálódott hallgatóinkban a boldogság társadalmi és egyéni volta. (3/a sz. táblázatunk ezt az állítást is szemléletesen igazolja.)

Nem alakult ki a hallgatókban a boldogság tulajdonságairól egyébként elvárható helyes felfogás. A táblázatból legszembetűnőbb, hogy jelöltjeink 4,52%-a szerint a boldogság csak a szenvedés után érezhető. Nem kétséges, hogy a boldogság létezése, pontosabban „lennie kell”-je annál az embernél aki a boldogságon kívüli állapotban volt, szinte „ösztönösen” „reflex-szerűen” jelentkezik. Csak akkor vehet róla tudomást az ember, mikor már nincs jelen a boldogság — írja egy II. éves orosz-ének szakos hallgatónő.

A boldogtalanság elleni tiltakozás, a nem boldogság csak a kérdés egyik oldala. A boldogságot nem magamon, másan, vagy esetleg az adott valóságon kívül kell keresni, mert az bennem, másban és a valóságban nyugszik. Még akkor is így van ez, ha egyesek — mint pl. Lidia Obuhova már idézett elbeszélésében — szerint semmit sem tudunk a boldogságról csak különböző minőségeket, jellemzőket tulajdonítunk neki.

A boldogság szenvedés után érezhető elképzelésével rokon a boldogság rövid életűségére vonatkozó felfogás. Az élet ismerete, a szocializmus építésébe való gyakorlati bekapcsolódás szükséges ahhoz, hogy a boldogság rövid élettartamát hosszan tartóvá tegyük. Ellentmondásokon keresztül, de végeredményben ehhez a gondolathoz jut el egy III. éves matematika-fizika szakos hallgatónő, mikor ezt írja: Ritkán lehet társadalmi jellegű (a boldogság), de legtöbbször egyéni. Az ember alakítja, illetve megtartja saját boldogságát, így nem lesz rövid életű.

10. Tanárjelöltjeink felfogását a boldog életről a 4. sz. táblázat foglalja össze.

A boldogság és az életfelfogás kérdéskörének elemzésétől nem vártunk „panglosi” eredményeket, mégis rejtegetett magában néhány meglepő érdekességet. Noha az érdekességek mint majd látni fogjuk, bizonyos mértékig nyugtalanító jellegűek, még sincs okunk tacitusi vagy senecai pesszimizmusra.

Hallgatóink az általunk ideálisnak tartott életfelfogás helyett (aktív tettekben gazdag, az új és új akadályokat legyőző élet) az egyén ne merüljön elvont spekulációkba, hanem igyekezzék az élet problémáit megoldani, a jót még jobbal felváltani és küzdjön az elszörkülés veszélye ellen felfogást jelölték első helyen. Ez a felfogásuk nem egyszerre, hanem fokozatosan alakult ki.

Válaszlehetőségek:	Válaszok évf. megoszlásában				Összesen %-ban
	I.	II.	III.	IV.	
1. Olyan tevékeny részvétel a közösségi életben, hogy az elért „legjobbat” megőrizze az ember	0,99	3,75	4,45	6,00	3,61
2. Az egyén szigetelje el magát a közösségtől, forduljon önmagába, mert ez a boldog élet	0,99	—	—	—	0,30
3. Az emberektől visszahúzódó önközpontú életmód helyett az egyén vegyen részt a társadalmi kollektívában. Az élet szépségét a közös munka és a közös szórakozás adja	5,94	15,00	5,94	6,00	8,13
4. Az egyén ne merüljön elvont spekulációkba, hanem igyekezzék az élet problémáit megoldani, a jót még jobbal felváltani és küzdjön az elszűrődés veszélye ellen.	24,75	26,25	38,62	38,00	31,33
5. A különböző életfelfogások egyikéhez sem szabad kizárólagosan elkötelezni magunkat, hanem igyekeznünk kell ezeket dinamikusan integrálni.	8,91	7,50	9,90	4,00	8,16
6. Gondtalan, kényelmes élet, mindenféle tettvágy, sarkalló ambíciók nélkül.	—	—	—	—	—
7. „A természet hangjai” a magányosan várakozó ember számára nyílnak meg, s ezek befogadása az egyedüli, ami boldoggá és bölcsé teszi az embert.	—	—	—	—	—
8. Az ember állandóan és szigorúan kontrollálja önmagát, az ész kormányozza cselekedeteit, s ne várjon túl sokat az élettől.	11,88	16,25	6,93	20,00	12,65
9. A zajos világi élettől befelé kell fordulni önmagunkba, az álmok, az eszmények világa az ember igazi otthona.	—	—	0,99	—	0,30
10. Aktív, tettekben gazdag, az új és új akadályokat legyőző élet.	40,60	31,25	22,77	12,00	28,60
11. Egyéb	4,95	—	1,98	—	2,11
Nem válaszolt	0,99	—	7,92	14,00	4,81
Összesen:	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

I. évf. 24,75%
II. évf. 26,25%
III. évf. 38,62%
IV. évf. 38,00%

Az első helyre került életfelfogás évfolyamról évfolyamra szorította vissza az általunk ideálisnak tartottat.

Milyen tényezők alakították ki jelöltjeinkben ezt a szemléletmódot?

Megítélésünk szerint tanárjelöltjeink életfelfogását erősen befolyásolja a „végzés közelsége”. A végzés mint cél, évről évre közelebbivé és realisabbá válik számukra. Távoli célok, vágyak, gyakorlati problémaként jelentkeznek, mint pl.: lakás, étkezés, mosatás stb., hogyan oldódnak meg.

Ezek a kérdések azzal az „élettel” vannak közvetlen kapcsolatban, amellyel eddig csak az iskolapadokban, rövid gyakorlati tanítások során, vagy nyaranta egyes munkahelyeken találkoztak. Az ilyen csatornákon szerzett tapasztalataik, élményképeik bizony gyakran ellentmondásba kerülhetnek — s olykor-olykor kerülnek is —, az életről alkotott eddigi elképzeléseikkel. Megítélésünk szerint ebben a szituációban lehet a fentebb szemléltetett folyamat okát jelölni.

Hallgatóink nagy többsége tudatában van annak, hogy falura kerül, ettől nem is idegenkedik, de aggódik, hogy a falusi környezetben, a falusi általános iskolák légkörében hogyan tudja elkerülni a szakmai elszürkülést, vagy talán az egész további élete elszürkülését.

Égészszéges aggodás ez — hiszen a tennivágyás talajáról születik —, de az vitatható, hogy milyen mélységben jogos. Kétségtelen azonban, hogy nevelőmunkánk során nagyobb gondot kell fordítanunk jelöltjeink mindennapi kérdéseire, gondjaira, az itt jelzett ellentmondásokra.

Hallgatóink második helyen jelölték az általuk ideálisnak tartott életfelfogást (aktív, tettekben gazdag, az új és új akadályokat legyőző élet). Itt mindenekelőtt arra a folyamatra kell felfigyelnünk, ahogyan ez a felfogás kialakult.

I. évf.	40,60 %
II. évf.	31,25 %
III. évf.	22,77 %
IV. évf.	12,00 %

Úgy tűnik, hallgatóink életfelfogása a racionális szemlélet felé fordul. Következtetésünket alátámasztják, hogy: a gondtalan, kényelmes élet, mindenféle tettvágy, sarkalló ambíciók nélkül, valamint a „természet hangjai” a magányosan várakozó ember számára nyilvánulnak meg, s ezek befogadása az egyedüli, ami boldoggá és bölccsé teszi az embert életfelfogásokat senki, az egyén szigetelje el magát a közösségtől, forduljon önmagába, mert ez a boldog élet és a zajos világi élettől befelé kell fordulni, önmagunkba, az álmok, az eszmények világa az ember igazi otthona 0,30%, valamint olyan tevékeny részvétel a közösségi életben, hogy az elért „legjobbat” megőrizze az ember felfogást pedig 3,61 % jelölte. Ezek a számok azt is igazolják, hogy racionális szemléletüket vagy irreális felfogásokkal komolyabban nem hagyják befolyásolni.

Az életfelfogás olykor még nem végleges, nem stabilizálódott egyeseknél. Megállapításunkat a következő adatok támasztják alá: A különböző életfelfogások egyikéhez sem szabad kizárólagosan elkötelezni magunkat, hanem igyekeznünk kell ezeket dinamikus integrálni életfelfogást negyedik helyen jelölik, évfolyamonként az alábbi %-os megoszlásban:

I. évf.	8,91 %
II. évf.	7,50 %
III. évf.	9,90 %
IV. évf.	4,00 %

Továbbá az emberektől visszahúzódó önközpontú életmód helyett az egyén vegyen részt a társadalmi kollektívában. Az élet szépségét a közös munka és a közös szórakozás adja életfelfogást ötödik helyen jelölik, évfolyamonként a következő %-os megoszlásban:

I. évf.	5,94 %
II. évf.	15,00 %
III. évf.	5,94 %
IV. évf.	6,00 %

Az életfelfogás stabilitásának esetenkénti hiánya, illetve téves felfogások léte, hallgatóink bizonyos körében összefügghetnek:

a) a még nem kiforrott világnézettel, (ez bizonyos mértékig evidens jelenség, hiszen a pedagógiában tájékozottak tudják, hogy a világnézeti stabilizálódás a 18—25 éves korban, tehát jórészt főiskolás korban történik);

b) a mindennapi életben megnyilvánuló fonákságokkal;

c) ellenséges ideológiai hatásokkal. (Egyes turisták, bizonyos rokonok hazatérése, a nyugati világ egyéb és igen széles körű propagandatevékenysége stb.) E nézetek hatékonysága miatt oktató-nevelő munkánk homlokterébe kell állítani az összes antiszocialista, antimarxista felfogások határozott és hatékony bírálatát.

Megnyugtató, hogy hallgatóinknál megvan a kifejezett igénylés, akarás, egy reális, valóságos boldog élet elérésére. Szemléletesen bizonyítja ezt az 5. sz. táblázat.

N:332

5. sz. táblázat

A hallgatók véleményének %-os megoszlása a boldog élethez vezető utakról

Válaszlehetőségek:	Válaszok évf. megoszlásában				Összesen %-ban
	I.	II.	III.	IV.	
1. Az ember ösztönösen választja a boldog élethez vezető utat	2,97	2,50	3,96	2,00	3,01
2. A boldog élet magától teremődik	2,97	—	1,98	—	1,51
3. A boldog életért harcolni kell	77,23	75,0	75,25	53,00	72,29
4. A boldog élet nem érhető el	7,92	3,75	2,97	—	4,21
5. Egyéb	6,93	6,25	2,97	—	4,52
Nem válaszolt	1,98	12,50	12,87	46,00	14,46
Összesen:	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

A boldog életért harcolni kell, vallja a mintába vettek 72,9%-a. (Itt csupán a IV. évfolyam 52,00%-a az árnyoldal, s néhány egyedi vélemény, mint pl.: nem a boldog életért kell harcolni — vallja egy II. éves történelem-testnevelés szakos hallgató — hanem annak feltételeit kell megteremteni munkával, akarással, tudással, tudásvágygal, becsvágygal, alkotókészséggel, s nem utolsósorban szerencsével is, de ez nem döntő.

„A boldog életért harcolni kell” felfogás tulajdonképpen nem más, mint a boldogság-harc (Marx) koncepció igénylése.

Véleményünk szerint e felfogás értéke kettős, elméleti és gyakorlati. Ugyanis egyes írásokban, mint pl. a Kategorii markszitszkaj-leninszkaj etiki c. munkában a boldogság-harc marxi koncepciójáról olvasható: „Korunkban, amikor a forradalom harcosainak óhajtott álmái valóra váltak, és a szocializmus valóság lett, amikor a kommunista társadalom építésének feladata sikeresen teljesül, a boldogság új meghatározása születik” [22].

A boldog életért folytatott harc természetesen ma nem olyan, mint Marx korában volt, maga a „harc” fogalma is fejlődött, gazdagodott, de nem ignorálódott. Küzdelem, akarás, tettvágy nélkül ma sem lehet élni. Ezért helyes, hogy hallgatóink elhatárolták magukat az olyan nézetektől, mint:

a) a boldog élet magától teremődik,

b) az ember ösztönösen választhatja a boldog élethez vezető utat.

Mindent egybevetve, ha bizonyos ellentmondásokon keresztül is, de mondhatjuk, hogy hallgatóink tudatában gyökeret eresztett az ész természetes fénye által be-
ragyogott boldogság-birodalom — a szocializmus és a kommunizmus — képze-
te és érte az aktív tennivágyás akarata is.

JEGYZETEK

- [1] Az SZKP XXII. Kongresszusa. Kossuth. 1962. 713.
- [2] ADAM SCHAFF, Marxizmus és egyén. Bp. 1968. 230.
- [3] BARTÓK, Az erkölcsi értékeszme története II. Szeged. 1935. 42.
- [4] Ezt az álláspontot tételeken az egyházi filozófusok a következőképpen foglalják össze:
- Csak az égben lesz gazdag a szegény
Csak az égben csitul el az éhség és
szomjúság, mely az igazságkeresőket
kinozza a földön.
Csak az égben nyerjük el irgalmasságunkért az irgalmat,
Csak az égben látjuk meg tiszta szemmel, színről színre
a tiszta szívvel vágyott tisztaságot.
Csak az égben élnek békességes szeretetben eggyéforrt
istengyermekek,
Csak az égben talál menedéket az üldözött,
Csak az égben virágzik ki rózsában a tövis,
Csak az égben élnek örökké boldogok.
- [5] BARTÓK, i. m. 29.
- [6] RÓNAY LÁSZLÓ, Előre és felfelé. Új Ember. 1965.
- [7] HEVESI Szellem. 1911. 28.
- [8] MÁRAI SÁNDOR, Ég és föld. Bp. 1942. 87.
- [9] Az étellel szembeni sem pesszimista, sem optimista magatartást, tehát a középúton való mara-
dást nevezi — tudomásunk szerint először — GEORG ELIOT meliorizmusnak. (Vö. ezt a gondo-
latmenetet LESTER F. WARD, A haladás lelki tényezői. 1908. 295. 6.
- [10] JEAN FINOT, A boldogság tudománya. Világkönyvtár. 45:18.
- [11] Schaff i. m. 230.
- [12] Összefüggésükre egyrészt az jellemző, hogy összhangban lehetnek egymással, tehát amikor a
helyesen megválasztott életcél — mondjuk pl. tudományos sikerek elérésére való törekvés —
tulajdonképpen az élet objektív értelmét tükrözi vissza.
Márrészt kapcsolatukat az ellentmondás is jellemezheti. Ez rendszerint akkor jelentkezik, ha a
felállított életcél hibás. (Pl. mindennél fontosabb a pénz, autó, jó nő stb.)
- [13] Ez egyrészt azt jelenti, hogy a kommunizmus — az a társadalom, amelyik egyedül képes ezt a
célt realizálni — közeli valóság. Márrészt azt jelenti, hogy ez a közeli valóság egy folyamat,
éppen ezért annak, pontosabban realizálódásának is folyamatnak kell lenni. Nincs és nem is
lehet jogunk sem elméletileg, sem pedig gyakorlatilag a „kincstári pesszimizmus” talajára
helyezkedni. Ugyanis téved az, aki azt hiszi, hogy a szocializmus és vele együtt a boldogság
birodalma csak az utódoknak épül. A szocializmust, s vele a boldogság birodalmát az építő
magának és utódjának építi. Az építés során előforduló fogyatékoságokat ott és akkor (nem a
távoli jövőbe helyezve) korrigálja, mert a szocializmus nemcsak jövő, hanem tucatnyi nép
számára jelen.
- [14] F. Dzszerdzsinszkij, Napló. Levelek a rokonokhoz. Marxista olvasókönyv. Bp. 1967. 27.
- [15] PETHŐ TIBOR, A háborúk ára. 1966. 359.
- [16] SCHAFF i. m. 234.
- [17] MARX, Louis Bonaparta brumaire tizenhatalmadikája. Szikra. 1949. 36.
- [18] Erkölcs és vallás. 1962. 85.
- [19] L. M. ARHANGELSKIJ, Lekció po-marksziszsztzkj-leninszkj etike. Moszkva. 1960. 108.
- [20] MICHEL VERRET, A marxizmus és a szeretet. Valóság. 1965/9. sz.
- [21] Kategórii markszisztzkj-leninszkj etike. Moszkva. 1965. 193.

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ СЧАСТЬЯ САШИХ СТУДЕНТОВ

Г. Каллош

Автор в первой части работы представляет типичные свойства немарксистской концепции счастья. Полемизируя с ними, он суммирует марксистскую концепцию счастья.

Во второй части работы методом социологии, с помощью выработанного автором опросного листа, на основе богатого материала он даёт обзор представлений счастья наших студентов.

GLÜCKSAUFFASSUNG UNSERER LEHRERSTUDENTEN

von

G. Kallós

Im ersten Teil der Abhandlung führt der Autor die typischen Züge der nichtmarxistischen Auffassungen vom Glück vor. Mit diesen polemisierend fasst er die Glückskonzeption des Marxismus zusammen.

Im zweiten Teil der Abhandlung wird ein Durchblick auf Grund des sehr reichen Stoffes, der mit Hilfe der von Autor ausgearbeiteten Aufnahmebogen gesammelt worden ist, über die Glücksauffassung unserer Lehrerstudenten gegeben.